

”Demokratiapolitiikka” – demokratian epäpolitisointia

Reunahuomautuksia oikeusministeriön keskusteluasiakirjaan

”Demokratiapolitiikan suuntaviivat”

KARI PALONEN

Politiikan käsitehistorioitsijan korviini sana ”demokratiapolitiikka” särähtää. Kun vertaa sitä ”politiikan demokratisointi”- ja ”demokratian politiointi” -ilmauksiin, voi hyvin ymmärtää, miten ”politiikka” yhdyssanan jälkimmäisenä osana – saksaksi *Bindestrichpolitiken* – merkitsee politiikan latistamista, sen supistamista policy -ulottuvuuteensa.

Tämän käsityksen mukainen on myös asiakirjan itseymmärrys: ”Demokratiapolitiikalla tarkoitetaan valtion tai julkisen vallan tietoista ohjelmaa jolla edistetään demokratiaa” (s. 19). Toisin sanoen demokratia on policyn kohde, jota pyritään edistämään ylhäältä hallinnollisin keinoin. Tämä ajatus on ymmärrettävissä vain, jos oletetaan että ”demokratia” on toteutunut tila, jota pyritään levittämään ylhäältä alas ja keskuksesta reunoille sekä saamaan ihmiset sisäistämään se. Ehdotuksen taustalla ovat pohjoismaiset ”demokratiahallintorakenteet” (s. 22), ja kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman myötä ”myös Suomeen luotiin keskitetyt rakenteet demokratiahallinnolle” (s. 22).

Toisin sanoen demokratia latistetaan, vesitetään ja epäpolitisoidaan hallinnollistamalla se. Retorisesti käsite ”demokratiahallinto” on varsinainen *oxymoron*: demokratia on antiikista lähtien ollut nimenomaan vastavoima hallinnolle, sen poliittisen kontrollin ehto. Nimenomaan *parlamentaarinen demokratia*, jonka menettelytapa nojaa vaihtoehtojen punnitsemiseen puolesta ja vastaan, on hallinnon kontrollin kannalta tehokkainta. Max Weber esitti äänioikeuspamfletissaan vuonna 1917 teesin, jonka mukaan demokratia ilman parlamen-

tarismia johtaa puhtaaseen virkailijavaltaan (*Beamtenherrschaft*), koska sillä ei ole mitään välineitä virkailijain kontrolliin. Siten se johtaisi parlamentteja vielä pienempien ja kontrolloimattomampien klikkien valtaan. Tämä Weberin huomautus kannattaa siteerata kokonaan alaviitteessä¹.

¹ ”Zuletzt möge noch die prinzipielle Frage gestreift werden: wie verhält sich denn die *Parlamentarisierung* zur *Demokratisierung*? Es gibt gar nicht wenige sehr aufrichtige und gerade besonders fanatische »Demokraten«, welche in der »Parlamentarisierung« ein korruptes, zur Verfälschung der Demokratie und [zur] Kliquenherrschaft führendes System für Streber und Schmarotzer erblicken. »Politik« sei ein vielleicht für Tagediebe recht »interessantes«, aber im übrigen steriles Treiben: auf eine gute »Verwaltung« komme es, gerade den breiten Schichten der Nation, allein an und diese garantiere nur die »wahre« Demokratie, wie wir sie ja in Deutschland, dem Lande des »wahren Freiheitsbegriffs«, teils schon besser besäßen als anderwärts, teils ohne Parlamentarisierung besser als dort herstellen könnten. Und es versteht sich, daß die Vertreter der Kontrollfreiheit der Bürokratie mit Wonne beides als Gegensätze gegeneinander ausspielen: die »wahre« Demokratie sei gerade dann und da am reinsten verkörpert, wo das Advokatenvolk der Parlamentarier nicht in der Lage sei, die sachliche Arbeit der Beamten zu stören. Der dreiste Schwindel – bei unseren Literaten: Selbstbetrug durch arglose Hingabe an Phrasen – findet, wie alles, was dem Interesse der Bürokratie und den mit ihr verbündeten kapitalistischen Interessen dient, leicht Anhänger, und zwar in allen Lagern. Daß es Schwindel ist, liegt auf der flachen Hand. Denn 1. *Welches Organ hat*, wenn man sich die Parlamentsmacht fortdenkt, *die Demokratie, um die Verwaltung der Beamten ihrerseits zu kontrollieren?* Hierauf gibt es überhaupt keine Antwort. Ferner: 2. *Was tauscht sie für die Herrschaft der*

Demokratiapoliittinen asiakirja ei tietysti tavoittele demokratiaa ilman parlamenttia. Kuitenkaan se ei missään kohdissa ole kiinnostunut parlamentin toimintaedellytyksistä ja siihen liittyvästä hallituksen ja virkakunnan poliittisesta kontrollivallasta demokratian toteuttamisen muotona. Weberin ja parlamentarismin tutkijana minulle herää vahva epäily siitä, johtavatko asiakirjan esittämät hallinnolliset keinot demokratian levittämiseen ja syventämiseen parlamentaarisen kontrollin kadottamiseen, etenkin kun ollaan luomassa erityistä demokratiabyrokratiaa.

Asiakirjan mukaan ”halutaan ... vahvistaa kansalaisten suoria osallistumismahdollisuuksia täydentämään edustuksellista demokratiaa myös vaalien välillä” (s. 9). Jo tämä herättää parlamenttitutkijan epäluulon. Edustuksellinen demokratia identifioidaan siis vaaleihin. Eikö parlamentti tee mitään muuta kuin rekisteröi vaalin tuloksen ja valitsee hallituksen joka istuu enemmistönsä turvin seuraaviin vaaleihin saakka? Tällaisia tendenssejä tietysti on olemassa, erityisesti siinä, että hallitukset Suomessa ymmärtävät toimintansa tietyn etukäteen sidotun hallitusohjelman toteuttamiseksi, jolloin eduskunnalle on jäämässä hallituksen tekoja ratifioiva rooli, epideiktisen retoriikan mukainen taputtaminen, *acclamatio*. Tällaisessa tilanteessa pitäisi olla huolestunut nimenomaan parlamentin toimintaehtojen vahvistamisesta, vastapainona hallituksen käytössä olevalle virkakoneistolle.

Asiakirja kuitenkin näkee vain päinvastaisen vaaran: ”edustukselliseen demokratiaan verrattuna suora demokratia edustaa ‘aitoa’ päätöksentekomuotoa, sillä edustuksellista demokratiaa voidaan aina kritisoida siitä, että valitut edustajat eivät välttämättä kattavasti ja joka suhteessa edusta kansaa” (s. 33). Tämä julistus on asiakirjalle tunnusomaista media- ja proseminaariviisautta, joka ei tunne edustuksellista demokratiaa puoltavaa vanhempaa tai uudempaa akateemista keskustelua (ks. esim. Urbinati 2006) saati sitten pysähdy ajattelemaan,

---

*parlamentarischen »Kliquen« ein? Die Herrschaft noch weit verborgenerer und – meist – noch weit kleinerer, vor allem unentrinnbarer Kliquen. Das System der sogenannten unmittelbaren Demokratie ist technisch nur in einem Kleinstaat (Kanton) möglich. In jedem Massenstaat führt Demokratie zur bürokratischen Verwaltung, und, ohne Parlamentarisierung, zur reinen Beamtenherrschaft.” Weber 1917, 186, englanniksi ks. *Political Writings*, ed. Lassman & Speirs, 1994, 126–127.*

mikä juoni ja viisaus edustukselliseen demokratiaan voikaan sisältyä.

Sivuutan nyt sen, mitä ”suoralla demokratialla” (vrt. Weber-sitaatti) ja mitä ”kansalla” tässä tarkoitetaan. Mutta mitä voi tarkoittaa ”välttämättä kattavasti ja joka suhteessa edustaminen”? Poliittisen teorian historian perspektiivissä se on ymmärrettävissä vain imperatiivisen mandaatin ja edustajien poiskutsumisen mielessä.

Näitä periaatteita käytettiin keskiajalla ammattikuntien pohjalle rakennetuissa edustuslaitoksissa ja näitä seuraten säätyedustuslaitoksissa. 1900-luvulla niihin vetoavat sekä vasemmistokommunistiset neuvostoteoriat (esim. Rühle 1924) että korporatiiviset ammattikuntaedustuksen teoriat, joiden välinen raja monissa tapauksissa (esim. Proudhon) on hämärä. IPU:n parlamentaarista mandaattia koskevan tutkimuksen mukaan imperatiivinen mandaatti on v. 2000 Euroopassa käytössä yhdessä maassa: Valko-Venäjällä (van der Hulst 2000, 10).

Nämä käsitykset viittaavat siihen, että asiakirjassa nojaututaan julkilausumattomasti sellaiseen käsitykseen edustuksesta, jossa edustajat ymmärretään ”pienoiskuvaksi kansasta”, tilastollisesti eräänlaiseksi edustavaksi näytteeksi. Frank Ankersmit (1996, 28–56) kutsuu tätä ”mimeettiseksi” konseptioksi ja argumentoi sen puolesta, että täydellinen pienoisokuva on käsitteellisesti mahdoton, koska edustajat on aina jollakin perusteella valikoitava, ja tämä valikointi edellyttää aina jotakin yksipuolista näkökulmaa. Mutta jos halutaan päästä mahdollisimman lähelle edustavaa näytettä, miksi yleensä pidetään vaaleja? Miksi ei käytetä arpomista – jonka merkitystä uudemmassa poliittisessä teoriassa on myös ryhdytty arvioimaan uudelleen (ks. Buchstein, 2009)? Tai antiikin esikuvan mukaista rotaatiomenettelyä, jossa äänestäjäkunta vuorottelee erilaisissa edustustehtävissä?

Toisin sanoen ideaali, jonka mukaan edustajat ovat mahdollisimman täydellinen pienoisokuva edustettavista, ei suinkaan ”täydennä” edustuksellista demokratiaa vaan tekee sen mahdottomaksi. Edustajilla ymmärretään tällöin lähinnä yksityisoikeudessa käytettyjä valtuutettuja, jotka on sidottu valtuuttajiensa tahtoon. Toisin kuin korporatiivisissa ja neuvostojärjestelmissä, yleisellä ja yhtäläisellä äänioikeudella järjestettävissä salaisissa vaaleissa valtuuttajat ovat anonyymi joukko äänestäjiä, joilla ei ole muuta yhteistä kuin se, että he ovat käyneet äänestämässä vaaleissa. Edustajien poiskutsuminen kesken vaalikauden on puolestaan yh-

teen sopimatonta vaalisalaisuuden kanssa, kun ei voida identifioida sitä äänestäjäkuntaa, joka voisi peruuttaa edustajan valinnan.

Mimeettisessä edustuskonseptiossa vaaleista tulee ikään kuin koko äänestäjäkuntaan kohdistuva mielipidetiedustelu, jossa äänestäjät ilmaisevat ”preferenssinsä”, niin kuin jargon kuuluu, samalla tavalla kuin pesujauheista tai harrastuksistaan. Vaalikoneet sisäistävät tämän mielipidemittauksen ja yrittävät löytää mahdollisimman täydellisen vastaavuuden edustajan ja edustettavan välille, jolloin tämän ei äänestyskopissa tarvitse tehdä itsenäistä poliittista päätöstä, vaan hän voi tyytyä rekisteröimään olemassaolevat preferenssinsä.

Historiallisesti tarkasteltuna ei kuitenkaan voida olettaa että ihmisillä on ”mielipiteitä” tai ”preferenssejä” kaikista asioista ikään kuin valmiina hihasta vedettäväksi siltä varalta, että Gallup-kyselijä soittaa. Päinvastoin voidaan mm. Ankersmitin tavoin katsoa, että itse edustuksen periaate edeltää edustajia ja edustettavia (erit. Ankersmit 2002, 115). Toisin sanoen ihmisillä ei ole valmiista poliittista kantaa ikään kuin luonnontilassa, vaan vaaleissa hän joutuu sen muodostamaan, ts. joka kerta erikseen päättämään, ketä äänestää vai äänestääkö ketään. Jean-Paul Sartren sanoin äänestäjä valitsee vaaleissa paitsi ehdokkaan myös itsensä, muodostaa ”poliittisen identiteettinsä” joka kerta uudestaan (vrt. Sartre 1991). Juuri tämän vuoksi äänestäjät saattavat pitkäänkin miettiä, ketä äänestävät, vaikka hyvin tietävät, että yksi ääni tuskin koskaan vaaleja ratkaisee.

Jos edustus luo edustettavat ja edustajat, se luo myös tietyn välttämättömän etäisyyden heidän välilleen: Ankersmit (1996) puhuu esteettisestä kuulusta. Tältä kannalta äänestäjän ei suinkaan ole viisasta valita henkilöä, joka mahdollisimman paljon muistuttaa häntä itseään. Pikemminkin hän arvioi ehdokkaita sen mukaan, miten hän käsittelee niitä kysymyksiä, joita on odotettavissa tulevan parlamentin asialistalle. John Stuart Millin ideaalina oli ajatuskoe, jossa jokainen äänestäjä äänestää ikään kuin hän olisi ainoa äänestäjä². Tämä näkemys vastaa Sartren em. kantaa itsensä valitsemi-

sestä, mutta on liian ahdas siinä suhteessa, että se sulkee pois kaiken taktikoinnin ja poliittisen tilanteen kannalta reaalisten mahdollisuuksien huomioon ottamisen.

Idea voidaan tulkita väljemmin kutsumalla äänestäjää vaalipäivän parlamentaarikoksi. Toisin sanoen ideana on kannustaa äänestäjää vaaliurnille mennessään kuvittelemaan itsensä parlamentin jäseneksi, ennakoimaan niitä teemoja ja tilanteita, joita tuleva parlamentti joutuu käsittelemään ja käyttää näin tätä mielikuvaansa ehdokkaiden väliin vertailuun ja valintaan.

Tämä johtaa takaisin demokratian ja parlamentarismin suhteisiin asiakirjassa. Tein sen parlamenttisanastosta yksinkertaisen sanahaun. On vähintäänkin kuvaavaa sille, että parlamentista puhutaan vain vaalien, kansanäänestysten ja puolueiden yhteydessä, mainitaan joku parlamentaarinen (= puolueidenvälinen) toimikunta sekä eri parlamentteja Euroopan parlamentista lasten parlamenttiin (s. 167). Sanaa parlamentarismi ei käytetä kertakaan. Parlamentin tai Suomen eduskunnan menettelytapoja ja toimintaperiaatteita ei asiakirjassa lainkaan käsitellä.

Voi tietysti sanoa, että nämä aiheet on rajattu ”demokratiapolitiikan” ulkopuolelle. Mutta tällainen rajaus tietysti kuvaa koko asiakirjan suhdetta parlamenttiin ja parlamentarismiin. Miksei oteta edes harkittavaksi sitä, että demokratian ulottamisessa erilaisiin arkipäivän ilmiöihin ja uusiin käytäntöihin pohdittaisiin parlamentaarisia analogioita, annettaisiin lisää mahdollisuuksia parlamentaariseen tai parlamentaarikon toiminnan kaltaiseen politiikkaan. Voi epäillä, että kirjoittajat eivät tunnne parlamentteja, eivätkä tiedä miten ne toimivat.

Asiakirja korostaa sitä, että puolueet ”mahdollistavat parlamentaarisen päätöksenteon” (s. 67). Toki on vaikea kuvitella parlamenttia ja niiden vaaleja ilman puolueita, mutta sekä historiallisesti että käsitteellisesti pikemminkin parlamentti muodostaa puolueet. Eroa parlamentin ja ”puoluevaltion” (Leibholz 1957) välillä voidaan havainnollistaa Edmund Burken äänestäjilleen Bristolissa pitämän puheen johtoajutuksella. Burken – joka tuolloin oli *whig* eikä vielä Ranskan vallankumouksen militantti vastustaja – mukaan imperatiivisen mandaatin kaltainen sidonnaisuus äänestäjien mielipiteisiin tekisi parlamentista suurlähettiläiden kongressin (*congress of ambassadors*), kun sen sijaan parlamentti ”deliberoivana edustuslaitoksena” (*deliberative assembly*) nojaa edustajien vapaaseen

² ”In any political election, even by universal suffrage ... the voter is under an absolute moral obligation to consider the interest of the public, not his private advantage, and give his vote, to the best of his judgment, exactly as he would be bound to do if he were the sole voter, and the election depended upon him alone.” (Mill 1861, 208)

mandaattiin (Burke 1774). Toisin sanoen ilman vaapaata mandaattia (ja sitä täydentäviä vapaita vaaleja, puhevapautta ja parlamentaarista koskemattomuutta), edustajat eivät voisi itsenäisesti deliberoida esityslistan kysymyksiä puolesta ja vastaan ja pyrkiä muuttamaan toistensa käsityksiä.

Korostaan sekä parlamentti-sanankuperää että sen historiaan kytkeytyvää retorista poliittista kulttuuria olen heittänyt ajatuksen, että eduskunnan nimi voitaisiin muuttaa puhekunnaksi (erit. Palonen 2005). Parlamentin tekee ”puhekunnaksi” sen renessanssin retorille kulttuurille, (Quentin Skinnerin 1996 termiä käyttäkseni) velkaa oleva menettelytapa. Sen mukaisesti asioiden tarkastelu vastakkaisista perspektiiveistä ja edustajien keskinäinen debatti niiden välillä ei ole vain sallittua, vaan se on metodinen periaate asialistalla olevien kysymysten perinpohjaiseen tarkasteluun. Toisin sanoen mitään ehdotusta, tilanteen tulkintaa tai yksittäistä väittämää ei voida ymmärtää ilman, että sitä arvioidaan suhteessa vastakkaisiin näkemyksiin ja vaihtoehtoihin ehdotuksiin, tulkintoihin tai väittämiin³. Juuri tämän vuoksi puhe puolesta ja vastaan (*pro et contra*) on parlamentaarisen menettelyn *raison d'être*.

Parlamentti on toisin sanoen sekä historiallinen että käsitteellinen malliesimerkki *dissensuksen politiikasta*. Tilannetta ei muuta se, että suuri osa parlamentin täysistuntoon tulevista asioista käsitellään ”läpihuutojuttuna”, ilman keskustelua. Valiokunnat ovat sitä varten, että siellä kaikki vähänkin tärkeämmät asiat alistetaan perusteelliseen keskusteluun, ja täysistunnossa debatin kohteeksi valikoidaan asioista poliittisesti kiinnostavimpina pidetyt. Myöskään se, että täysistunnossa edustajat tuskin koskaan muuttavat äänestyspäätöstään ja harvoin kantaansa asiaan tai sen perusteluihin, ei muuta sitä, että jokainen puheenvuoro tarjoaa tähän tilaisuuden. Parlamentin toiminnan ymmärtämisen kannalta sen proseduurin dissensuaalinen luonne edellyttää henkilö- ja puoluejakaumia, jotka toimivat prosessin metonymisina yksinkertaistajina. ”Puolueet” – käsitteen parlamentarisessa mielessä – muodostuvat parlamentissa ja periaatteessa jo-

kainen äänestys ja jokainen puheenvuoro voidaan ymmärtää tilaisuuksina (Weberin *Chance*-käsitteen mielessä, tulkinnasta esim. Palonen 1998) uudelle puolueasetelmalle.

Parlamentaarinen menettelytapa on toiminut historiallisena mallina erilaisten kokousten, yhdistysten ja järjestöjen toiminnalle, jossa sitä sovelletaan yksinkertaistaen. Näin on laita etenkin sillä perusteella, että kun parlamentissa puhutaan yleisölle, jossa tiedetään olevan asian vastustajia, yhdistyksissä, puolueissa jne. käytetään me-puheta-paa ja vastustajat ovat ulkopuolella. Mutta niissäkin päästään kiistelemään ja asioiden ”parlamentaarinen” tarkastelu vastakkaisista perspektiiveistä toimii tällöin kiistelyn malliesimerkkinä.

En ole esittänyt näitä näkökohtia parlamentarisesta menettelystä tehdäkseen tunnetuksi parlamentin historiallista ja retorista erikoisluonnetta tämän kadottaneille nykylukijoille ja -tutkijoille. Ideana on pikemminkin havainnollistaa sitä, että parlamentaarinen menettely, jos mikä, tarjoaa käyttökelpoisia esimerkkejä ”demokratiapolitiikalle”, joka ei ole hallinnolle alisteista. Tällä en tarkoita brittiyliopistojen *debating society* -tyyppisiä väittelyklubeja, vaan sekä proseduraalisen politiikkatyölin että dissensuksen laajaa ja systemaattista hyväksikäyttöä suomalaisen poliittisen kulttuurin lukkiutumien avaamiseen ja sokeiden pisteiden purkamiseen.

Dissensus on symmetrinen latinankielinen vastakäsite konsensukselle. Asiakirjassa mainitaan John Rawlsin ja Jürgen Habermasin hengessä pidettävät ”konsensuskonferenssit” (esim. s. 38). Journalistisessa keskustelussa suomalaista konsensusta vastaan saarnataan välillä vulgaaristikin – otamatta huomioon parlamentaarisen tradition reaalista dissensusta luovaa merkitystä. Parlamentariselle tunnusomainen dissensuksen politiikka voi kuitenkin toimia poleemisena perspektiivinä kansalliselle yhtenäiskulttuurille ja sen mukaiselle ”parhaan argumentin” etsimiselle. Samoin parlamentaarinen dissensuspolitiikka kyseenalaistaa lähes kaikkialta vastaantulevan tulevan yhteisöllisyyspuheen ja siihen kätkeytyvän yhdenmukaisuusvaatimuksen. Parlamentarismi edellyttää opeointia vaihtoehdoilla ja valinnoilla, jotka voivat olla vain yksilöllisiä.

Suomalaisen politiikkakäsitteen historiaa koskevassa artikkelissani tarkastelen policy -käsitteiden ylivaltaa polity -käsitteitä vastaan suomalaisessa ajattelussa ja tulkitsen tämän entisille siirtomaille

³ Kanadalainen retoriikan professori James De Mille esittää tämän tiivistetäen seuraavasti: ”The aim of parliamentary debate is to investigate the subject from many points of view which are presented from two contrary sides. In no other way can a subject be so exhaustively considered” (De Mille 1882, 473)

tunnusomaiseksi ajatustavaksi (Palonen 2003, 509–510). Toisin sanoen tavoitellaan muutoksia ylhäältä päin ja nopeasti, mutta ei olla kiinnostuneita proseduureista asioiden perusteelliseksi käsittelemiseksi vastakkaisista näkökulmista senkin uhalla, että muutokset toteutuvat hitaammin. Asiakirjan suosima poliittisesti harmiton osallistumispuhe ja parlamentaarisen proseduralismin ignoointi on tämän epäpoliittisointilinan mukaista. Sen sijaan että vaadittaisiin Max Weberin tavoin virkakunnan asia-, tehtävä- ja salatiedon (*Fach-, Dienst- und Geheimwissen*) parlamentaarista kontrollia (Weber 1918, 233–248, suomenkielisenä kommenttina ks. Palonen 2007), osallistumispuhe pönkittää byrokratian ylivaltaa parlamenteista ja poliitikoista.

Sama teleologinen policy -ajattelu ja sen mukainen hyväuskoisuus virkailija- ja asiantuntijavaltaa

kohtaan näkyy myös esimerkiksi yliopistoissa, joille asetetaan tehtäviä, tavoitteita ja strategioita. Sen sijaan parlamentarismille analogista proseduralismia ja dissensuksen produktiivista käyttöä ei ole mitenkään institutionalisoitu yliopistollisessa päätöksenteossa. Jos vireillä olevat muutokset ehkä antavat aikaisempia parempia mahdollisuuksia päästä eroon korporatismista ja ”suurlähettiläiden kongresseista”, ne ehdottomasti kaipaavat täydennykseen parlamentille – mutta ei siis puoluevaltiolle, kuten 60–70-lukujen hallinnonuudistuksissa esitettiin – analogisen deliberoivan edustuslaitoksen (sanan retorisessa mielessä), joka operoi dissensuksen periaatteella. Miten tämä pitäisi organisoida, sitä en tiedä, mutta siitä on korkea aika aloittaa keskustelu.

VIITTEET

Primaarilähde:

Demokratiapolitiikan suuntaviivat. Demokratiapolitiittinen keskusteluasiakirja 2009. Helsinki: Oikeusministeriö.

Kirjallisuus:

- Ankersmit, F.R. (1996): *Aesthetic Politics*. Stanford: Stanford UP.
- Ankersmit, F.R. (2002): *Political Representation*. Stanford: Stanford UP.
- Buchstein, Hubertus (2009): *Demokratie und Lotterie*. Frankfurt/M: Campus.
- Burke, Edmund (1774): Speech to the Electors of Bristol. In: *Selected Works of Edmund Burke 4*, http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=659&chapter=20392&layout=html&Itemid=27 (9.2.2009).
- De Mille, James (1882): *Elements of Rhetoric*. New York: Harper. <http://www.archive.org/details/elementsofrhetor-00demirich> (15.7. 2009)
- van der Hulst, Marc (2000): *The Parliamentary Mandate*. Geneva: Inter-Parliamentary Union. http://www.ipu.org/PDF/publications/mandate_e.pdf (6.8. 2009).
- Leibholz, Gerhard (1957 [1974]): *Strukturprobleme der modernen Demokratie*. Frankfurt/M.: Fischer.
- Mill, J.S. (1861): *Considerations on Representative Government*. Buffalo: Prometheus books 1991.
- Palonen, Kari (1998): *Das 'Webersche Moment'. Zur Kontingenz des Politischen*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

- Palonen, Kari (2003): *Politiikka*. Teoksessa Matti Hyvärinen ym. (toim): *Käsitteet liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 467–518.
- Palonen, Kari (2005): Eduskunnasta puhekunnaksi? *Politiikka* 47, 2005, 142–148.
- Palonen, Kari (2007): Max Weber parlamentarism puolustajana. Teoksessa Tapani Kaakkuriniemi & Juri Mykkänen (toim): *Politiikan representaatio*. Helsinki: Valtiotieteellinen yhdistys 2007, 64–86.
- Rühle, Otto (1924 [1970]): *Von der bürgerlichen zur proletarischen Revolution*. Berlin: Blankertz.
- Sartre, Jean-Paul (1991): *Kennedy and West Virginia*, käännös Elisabeth Bowman. Teoksessa Ronald Aronson & Adrian van den Hoven (eds): *Sartre alive*. Detroit: Wayne State University Press, 37–52.
- Skinner, Quentin (1996): *Reason and Rhetoric in the Philosophy of Hobbes*. Cambridge: Cambridge UP.
- Urbinati, Nadia (2006): *Representative Democracy. Principles and Genealogy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Weber, Max (1917): Wahlrecht und Demokratie in Deutschland. *Max-Weber-Studienausgabe*, I/15, toim. Wolfgang J. Mommsen. Tübingen: Mohr 1988, 155–189.
- Weber, Max (1918): Parlament und Regierung im neugeordneten Deutschland. *Max-Weber-Studienausgabe* I/15, toim. Wolfgang J. Mommsen. Tübingen: Mohr 1988, 202–302.
- Weber, Max (1994): *Political Writings*, toim. Peter Lassman & Ronald Speirs. Cambridge: Cambridge UP.